

Katsaukset

KAATUUKO HISTORIALLINEN MATERIALISMI FUNKTIONALISMIKRITIIKKIIN?

Hannu Ruonavaara

I. Johdanto

Viime aikoina marxismin funktionalistiset piirteet ovat herättäneet keskustelua marxismiin myönteisesti suhtautuvien yhteiskuntatieteilijöiden keskuudessa (ks. esim. Elster 1978 ja 1982; Giddens 1979 ja 1981). Erityisesti marxilaisessa valtioteoriassa on nähty funktionalistisia piirteitä (ks. Jessop 1982; Urry 1983). Kysymys ei ole ollut siitä, että marxismi yhteiskuntateorian muistuttaisi sosiologista tai valtio-opillista funktionalismia. Keskustelussa on kiinnitetty huomiota marxilaisten tutkijoiden (ja myös Marxin) taipumukseen käyttää hyväkseen funktionalisteille tyypillistä selitysmallia, jossa selitettävän ilmiön selittämisessä tuon ilmiön seurauksilla on tärkeä osuus. Funktionaalinen selitys¹ on erittäin kiistanalainen tapa selittää, ja monet tieteenfilosofit (esim. Hempel) ovat pyrkineet osoittamaan, että tavanomaiset funktionaaliset selitykset yhteiskuntatieteissä eivät täytä kaikkia tällaisilta selityksiltä vaadittavia ehtoja. Tästä syystä marxilaisten turvautumista funktionaalisiin selityksiin on pidetty marxismin vakavana puutteena. Toista mieltä on brittiläinen filosofi *G. A. Cohen*, joka kirjassaan *Karl Marx's Theory of History: A Defense* (ilmestyi 1978) puolustaa sekä Marxin historiallista materialismia että funktionaalista selitystä.

Cohenin mukaan historiallisen materialismin keskeiset selittävät väitteet tulee tulkita funktionaaliseksi selityksiksi. Cohenin puolustama »vahva» historiallisen materialismin oppi sisältää seuraavat neljä yhteiskunnan instituutioiden ja muutoksen selittämistä koskevaa teesiä (Cohen 1982a, 32):

- (1) Yhteiskunnan tuotantovoimien kehitystaso selittää sen taloudellisen perustan luonteen (taloudelliseen perustaan kuuluvat Cohenin mukaan vain tuotantosuhteet).
- (2) Yhteiskunnan taloudellinen perusta selittää sen ylärakenteen luonteen.
- (3) Yhteiskunnan taloudellinen perusta (so. tuotantosuhteet) edistää tuotantovoimien kehitystä.
- (4) Yhteiskunnan ylärakenne stabilisoi sen taloudellista perustaa.

Nämä neljä teesiä yhdessä edellyttävät Cohenin mukaan historiallisen materialismin funktionalistista tulkintaa. Mikäli Cohenin tulkinta on oikea, riippuu historiallisen materialismin arvo yhteiskunnan rakenteen ja muutoksen teoriana

paljolti siitä, voidaanko funktionaalisen selitysmallin käyttö yhteiskuntatieteissä hyväksyä.

Tässä katsauksessa en pyri asettamaan Cohenin historiallisen materialismin tulkintaa kyseenalaiseksi. Tässä tarkastelen vain Cohenin funktionaalisen selityksen teoriaa ja siitä käytyä keskustelua². Aloitan katsauksen esittämällä jaksossa II Elsterin funktionaalisen selityksen kritiikin, joka samalla valaisee sitä, millaisiksi funktionaaliset selitykset tavallisesti ymmärretään. Mielestäni Cohenin funktionaalisen selityksen teoria on omaperäinen ja välttää ainakin osan funktionaalista selitystä vastaan suunnatusta kritiikistä. Jaksossa III esitän lyhyesti Cohenin funktionaalisen selityksen teorian ydinkohdat. Jaksoon IV olen koonnut Cohenin teoriasta käydyssä keskustelussa esitettyjä sellaisia kriittisiä huomautuksia, jotka Cohenin teorian kannalta saattavat koitua kohtalokkaiksi.

II. Funktionaalisen selityksen kritiikkiä

Elsterin mukaan validit funktionaaliset selitykset yhteiskuntatieteissä täyttävät seuraavat kriteerit (Elster 1978, 121; 1979, 28; 1983, 57):

Instituutio tai käyttäytymismuoto X on selitetty ryhmää Z koskevan funktionaalin avulla, jos ja vain jos

- (1) Y on X:n seuraus;
- (2) Y hyödyttää ryhmää Z;
- (3) Y ei ole X:n tuottavien toimijoiden tarkoittama;
- (4) Y – tai ainakin kausaalinen yhteys X:n ja Y:n välillä – ei ole ryhmään Z kuuluvien toimijoiden havaitsema;
- (5) Y pitää yllä X:ää Z:n kautta toteutuvan kausaalisen palautesilmukan avulla.

Mertonin kuuluisa esimerkki hopi-intiaanien sadetanssi-instituution säilymisen funktionaalista selityksestä saadaan, kun X on sadetanssi, Y on yhteisön kiinteyden säilyminen ja Z on hopi-intiaanien tarkasteltu yhteisö.

Elsterin mukaan ehdot (1)–(5) ovat olleet voimassa yhtä aikaa varsin harvoissa yhteiskuntatieteellisissä selityksissä. Suodatinselityksissä ovat voimassa vain ehdot (1), (2), (3) ja (5); ryhmään Z kuuluvat toimijat pyrkivät tietoisesti pitämään yllä ilmiön X esiintymistä. Näkymättömän käden selitykset täyttävät ehdot (1)–(4) mutta eivät ehtoa (5). *Funktionalistinen virhepäätelmä* tehdään silloin, kun ehtojen (1)–(4) voimassaolon pohjalta päätellään ehdon (5) voimassaolo ilman teoriaa X:ää ylläpitävästä kausaalisesta palautesilmukasta. Hopi-intiaanien sadetanssin selitys on funktionalistinen virhepäätelmä, mikäli ei kyetä selittämään, miten sosiaalisen kiinteyden säilyminen aiheuttaa sadetanssi-instituution säilymisen. Luonteva ratkaisu on, että jotkut hopien johtohenkilöt ovat havainneet itselleen edullisen yhteyden sadetanssin ja sosiaalisen kiinteyden välillä. Tällä ratkaisulla on se puute, että selitys ei enää ole funktionaalinen vaan suodatinselitys.

Elsterin funktionaalisen selityksen ehtojen pohjalta voidaan muotoilla neljä metodologista ohjetta. (i) Funktionaalisesti voi selittää vain suhteellisen pysyviä ilmiöitä (instituutioita ja käyttäytymismuotoja). (ii) Funktionaalisen selityksen on spesifioitava jokin ryhmä, joka hyötyy selitettävän ilmiön esiintymisestä. (iii) Funktionaalinen selitys koskee vain selitettävän ilmiön *piilofunktioita*: X:n tuottavat toimijat eivät saa tarkoituksellisesti pyrkiä funktion Y toteutumiseen, eivätkä Z:aan kuuluvat toimijat saa havaita X:n ja Y:n yhteyttä. (iv) Funktionaalista selitystä ei saa esittää, mikäli ei ole teoriaa siitä, millä tavalla Y pitää yllä X:ää. Cohen ei hyväksy näistä metodologisista ohjeista ainoatakaan.

III. Cohenin funktionaalisen selityksen teoria

Cohenin mukaan funktionaalinen selitys on erikoistapaus yleisemmästä selitystyyppistä, jota hän kutsuu nimellä *seurausselitys*. Funktionaalinen selitys on seurausselitys, jossa selitettävä ilmiö on funktionaalinen jollekin (Cohen 1982b, 263³). Cohen ei ota kantaa kysymykseen, mikä on määreen »funktionaalinen» oikea analyysi, koska funktionaalisen selityksen selittävyys⁴ ei riipu funktiolauseiden (»X:n funktiona on Y») merkityksestä. Kaikkien seurausselitysten selittävyys johtuu tietäntyyppisen yleistyksen voimassaolosta.

Cohen perustelee kantansa kausaaliseen selittämiseen liittyvän analogian avulla. Oletetaan, että on kaksi lausetta:

- (1) Tapahtuma f sai aikaan tapahtuman e.
- (2) Tapahtuma f edelsi tapahtumaa e.

Lause (1) on e:n kausaalinen selitys, mutta lause (2) ei ole. Lause (2) *voi olla* selittävä, jos seuraava ehto on voimassa:

(3) On olemassa jokin tosi yleistys, jonka mukaan f:n tapahtumista seuraa e:n tapahtuminen.

Lause (1) implikoi lauseen (3), ja lauseen (2) selittävä käyttö edellyttää lauseen (3) ilmaiseman ehdon voimassaoloa. Cohen esittää vielä lauseen (4):

- (4) Tapahtuma f johti tapahtumaan e.

Cohenin mukaan on vaikea sanoa, mikä lauseen (4) tarkka merkitys on ja implikoiko lause (4) lauseen (3). Mikäli lause on selitettävä, tulee lauseen (3) sisältyä siihen. On siis eri asia kysyä, onko lause selittävä, ja kysyä, mikä sen merkitys on. Funktionaalisen selityksen kohdalla voidaan esittää analoginen argumentti. Lause (5) on funktiolause ja lause (6) on eräs sen mahdollinen tulkinta:

- (5) X:n funktiona on Y.
- (6) X:n hyödyllisenä seurauksena on Y.

Lause (6) muistuttaa lausetta (2), joka ei sellaisenaan ollut selittävä. Funktiolause (5) puolestaan muistuttaa Cohenin mukaan selittävää lausetta (1). Voidaan

kysyä, miksi lause (5) on selittävä ja mikä tekisi lauseesta (6) selittävän. Funktionaalisen selityksen muotoa tarkastellaan tällöin ottamatta kantaa funktiolauseiden analysoimisen vaikeaan ongelmaan. Lauseiden (1) ja (2) selittävyys perustui toden yleistyksen voimassaololle. Sama koskee lauseita (5) ja (6): niiden selittävyys perustuu erityiselle yleistykselle, jota Cohen kutsuu nimellä seurauslaki. (ks. Cohen 1982b, 256–258.)

Seurauslaki on universaali konditionaalilause, jonka etujäsenenä on hypoteettinen kausaalilaki:

Jos on niin, että jos tapahtuma tyyppiä E tapahtuisi ajankohtana t_1 , niin se saisi aikaan tapahtuman tyyppiä F ajankohtana t_2 , niin tapahtuma tyyppiä E tapahtuu ajankohtana t_3 .

Hopi-intiaanien sadetanssia koskevassa esimerkissä yleistys voisi olla seuraavanlainen:

JOS on niin, että jos sadetanssi tanssittaisiin, niin seurauksena olisi yhteisön kiinteyden lisääntyminen, NIIN sadetanssi tanssitaan.

On syytä panna merkille, että seuraavia lisäedellytyksiä *ei tarvitse* lausua julki: (i) yhteisön integraatio ei säily ilman sadetanssi-insituutiota ja (ii) integraation säilyminen hyödyttää yhteisön jäseniä. Seurauslain formaalinen muoto on ehkä sanallista valaisevampi:

$$(\exists x) (Ex \text{ ajankohtana } t_1 \square \rightarrow (Ey) (Fy \text{ ajankohtana } t_2)) \rightarrow \\ (\exists z) (Ez \text{ ajankohtana } t_3),$$

jossa x , y ja z ovat tapahtumia, $\square \rightarrow$ ilmaisee hypoteettista kausaaliiteettia, sekä t_1 , t_2 ja t_3 ovat ajallisia muuttujia. Ajallisten muuttujien välisistä suhteista ovat poissuljettuja ainoastaan tapaukset joissa t_2 , t_3 tai molemmat edeltävät t_1 :tä. Kaikkein valaisevin on seurauslain karkea muotoilu, josta kaikki filosofiset hienoudet on karsittu pois:

JOS (jos E niin F), NIIN E.

Edellä seurauslaki koski vain tapahtumia, mutta se voidaan helposti saada koskemaan myös ominaisuuksia (ks. Cohen 1982b, 261).

Seurauslain etujäsenenä oleva hypoteettinen kausaalilaki ilmaisee selitettävän ilmiön *dispositionaalisen ominaisuuden*. Esimerkiksi suolan dispositionaalinen ominaisuus on liukenevuus: jos suolaa pudotetaan veteen, se liukenee. Dispositionaalinen ominaisuus voidaan aina kuvata konditionaalilauseen avulla. Cohen puhuu kuitenkin mieluummin dispositionaalisesta *tosiasiasta* kuin ominaisuudesta. Terminologian valinta saattaa johtua siitä, että on problemaattista, voiko ominaisuus olla syy tai synn oleellinen osa (tähän palataan jaksossa IV). Seurausselityksessä dispositionaalisen ominaisuuden spesifioiminen *edellyttää* tietoa selitettävän ilmiön seurauksista, mutta kysymyksessä ei kuitenkaan ole syiden selittäminen seurausten avulla (ks. Cohen 1982b, 261).

Cohenin mukaan funktionaalinen seurausselitys tapahtumille voidaan esittää Hempelin deduktiivis-nomologisen mallin muodossa (1982b, 272):

L Jos on niin, että jos tapahtuma tyyppiä E tapahtuisi ajankohtana t_1 , niin se

- saisi aikaan tapahtuman tyyppiä F ajankohtana t_2 , niin tapahtuma tyyppiä E tapahtuu ajankohtana t_3 .
- C Jos tapahtuma tyyppiä E tapahtuisi ajankohtana t' , niin se saisi aikaan tapahtuman tyyppiä F ajankohtana t'' .
-
- E Tapahtuma tyyppiä E tapahtuu ajankohtana t''' .

Edellä L on lakiväite, C tarkoittaa alkuehtoja ja E on selitettävä eli eksplanandum. Alkuehdoissa ja eksplanandumissa esiintyvät merkinnät t' , t'' ja t''' viittaavat partikulaarisiin ajankohtiin, joiden väliset suhteet ovat sellaiset, että eksplanandum voidaan johtaa lakiväitteestä ja alkuehdoista.

Jaksossa IV tarkastellaan deduktiivis-nomologista seurausselitystä enemmän (on problemattista, voiko sitä pitää lainkaan deduktiivisena). Tässä vaiheessa riittää, että todetaan Cohenin olevan sillä kannalla, että seurauslaki on selitettävä samalla tavalla kuin lakiväite deduktiivis-nomologisessa selitysmallissa.

Funktionaalista selitystä konfirmoivat kaikki ne tapaukset, joissa lakiväitteen etujäsen ja takajäsen ovat molemmat tosia, ja diskonfirmoivat ne tapaukset, joissa vain etujäsen on tosi, mutta takajäsen ei (Cohen 1982b, 265). Sadetanssiesimerkissä selityksen konfirmointi edellyttäisi esimerkiksi hopien heimoyhteisöä muistuttavia heimoyhteisöjä koskeviin tutkimustuloksiin tutustumista. Jokainen sellainen tapaus, jossa dispositionaalinen tosiasia on voimassa ja sadetanssin (tai jonkin muun vastaavan rituaalin) seurauksena näyttää olevan sosiaalisen kiinteyden lisääntyminen, tukee esitettyä seurauslakia. Esimerkissä on ongelmallista, miten voidaan empiirisesti todeta dispositionaalisen tosiasian voimassaolo eri tapauksissa. Tähän ongelmaan Cohen viittaa (mts. 265), mutta hän ei käsittele asiaa lainkaan.

Edellä on käsitelty funktionaalisen selityksen muotoa, mutta ei vielä esitetty Cohenin argumenttia funktionaalisen selityksen oikeuttamiseksi. Seurausselitykseen kriittisesti suhtautuva voisi epäillä dispositionaalisen tosiasian selitysvoimaa. Kenties kaikissa niissä tapauksissa, joissa dispositionaalinen tosiasia näyttää tarjoavan selityksen, onkin jokin kolmas tekijä, joka selittää sekä selitettävän ilmiön että dispositionaalisen tosiasian. Cohen tähdentää, että dispositionaalinen tosiasia voi olla sellaisenaan selittävä (ks. Cohen 1982b, 269). Perustellakseen tätä väitettä hän esittää esimerkin todesta (funktionaalisesta) seurausselityksestä.

Oletetaan, että on kirahvipopulaatio, jossa kaulan keskipituus on 190 cm. Populaatio elää ympäristössä, jossa kirahveille sopivaa ravintoa ovat akaasiapuun lehdet. Koska akaasiat ovat hyvin korkeita, seuraa, että jos kirahvipopulaatiossa kaulan keskipituus olisi pitempi kuin 190 cm, niin sen eloonjäämisen mahdollisuudet olisivat paremmat. Jonkin ajan kuluttua kirahvipopulaatiossa kaulan keskipituus on kasvanut (Cohen 1982b, 269). Kysymykseen »Miksi kirahvipopulaatiossa kaulan keskipituus kasvoi?» voidaan Cohenin mukaan vastata viittaamalla pelkästään dispositionaaliseen tosiasiaan (»--jos--, niin--»). Voisiko kaulan keskipituuden kasvua selittää akaasioiden korkeuden (ja luonnonvalinnan) avulla? Cohen huomauttaa, että akaasioiden korkeus on vaikuttava tekijä vain dispositionaalisen tosiasian kautta (mts. 270).

Luonnonvalinta oli kirahviesimerkissä funktionaalisen selityksen *elaboraatio*. Elaboraation tarkoituksena on syventää funktionaalista selitystä, tehdä sitä yksityiskohtaisemmaksi. Tärkeä periaatteellinen näkökohta on, että jokaiselle todella funktionaaliseen selitykselle *on olemassa* jokin elaboraatio (Cohen 1982b, 271). Hyvin konfirmoituun seurauslakiin perustuva seurausselitys on kuitenkin hyväksyttävä, *vaikka puuttuisikin elaboraatio*, toisin sanoen teoria siitä, minkä (kausaalisen) mekanismin kautta dispositionaalisesta tosiasista tulee selittävä. Kirahvien kaulan keskipituuden kasvun selitys voisi olla hyväksyttävä, vaikka emme tietäisi mitään luonnonvalinnasta. Selityksen hyväksyttävyyttä riippuu kokonaan siitä, onko seurauslaki hyvin konfirmoitu vai ei. Cohenin mukaan Darwinia edeltävät biologit olivat jo oikeutettuja uskomaan, että lajeilla oli tietyt ominaisuutensa siksi, että nuo ominaisuudet edesauttoivat niiden säilymistä. Lamarck *tiesi* jo sen, mille Darwin kykeni antamaan elaboraation. (Cohen 1980, 133–134.) Tässä Cohenin teoria poikkeaa jyrkästi Elsterin kannasta. Kausaalisen palautesilmukan spesifointi (ks. ehto (5) edellä) on Elsterin mukaan validin funktionaalisen selityksen välttämätön ehto. Tuon ehdon toteuttaminen edellyttää elaboraation esittämistä funktionaaliseen selitykselle, mikä ei Cohenin mukaan ole validin funktionaalisen selityksen välttämätön (mutta kyllä riittävä) ehto.

Kirjassaan Cohen erottaa neljä yhteiskuntatieteellisten elaboraatioiden tyyppiä: tarkoituksellinen elaboraatio, darwinilainen elaboraatio, lamarckilainen elaboraatio ja itsepetos. Cohen on myöhemmin tullut sille kannalle, että kirjassa annettu elaboraatioiden luettelo on epäonnistunut (Cohen 1982a, 56). Siksi riittää, että tässä tarkastellaan vain kahta ensimmäistä. Tarkoituksellisella elaboraatiolla Cohen tarkoittaa tilannetta, jossa toimijat havaitsevat dispositionaalisen tosiasian hyödyttävän itseään ja pyrkivät tietoisesti vaikuttamaan asioihin siten, että seurauslain takajäsenessä mainittu asiantila tulee voimaan. Esimerkiksi hopi-intiaanit tai heidän johtajansa havaitsevat sadetanssin hyödylliset seuraukset ja pyrkivät säilyttämään sadetanssi-instituution sen seurausten vuoksi. Darwinilainen elaboraatio tarkoittaa tilannetta, jossa ihmisyhteisössä vaikuttaa luonnonvalintaa muistuttava mekanismi. Paras esimerkki tästä on voittoa maksimoivien yritysten valikoituminen taloudellisen kilpailun kautta: yritykset noudattavat toimintaperiaatteinaan erilaisia nyrkkisääntöjä, kilpailu karsii voiton maksimoinnin tavoitteen kannalta irrationaalisia toimintaperiaatteita noudattavat yritykset pois, ja lopulta jää jäljelle vain voiton maksimointiin suuntautuneita yrityksiä (ks. Elster 1979 ja 1983). Elsterin kannalta vain jälkimmäinen selitys on funktionaalinen. Tarkoituksellisen elaboraation esittäminen romutti alkuperäisen funktionaalisen selityksen ja korvasi sen suodatinselityksellä. Cohenin teoriassa elaboraation esittäminen ei vaikuta mitenkään alkuperäisen funktionaalisen selityksen statukseen.

IV. Funktionaalisen selityksen ongelmia

Cohenin teoria on herättänyt vilkasta keskustelua. Tässä jaksossa puutun vain kolmeen keskustelussa esitettyyn funktionaalisen selityksen ongelmaan. Lisäksi

käsittelen lyhyesti kysymystä siitä, voiko funktionaalista seurausselitystä pitää todella deduktiivisena.

Funktionaalisten vaihtoehtojen ongelma. Hempel esitti aikoinaan vaatimuksen, että validiin funktionaaliseen selitykseen tulisi liittää *korvaamattomuuspostulaatti* (Halfpenny 1983, 67):

X, koska (X on välttämätön Y:lle),

jossa X on selitettävä ja Y on X:n funktio.

Korvaamattomuuspostulaatti on välttämätön, koska voi olla olemassa useista funktionaalisista vaihtoehtoista koostuva joukko, jonka yhden alkion esiintymisen seurauslaki selittää. Korvaamattomuuspostulaatti sanoo, että juuri selittävä X kaikkien mahdollisten funktionaalisten vaihtoehtojen joukosta on välttämätön funktion Y toteutumiselle. Sadetanssiesimerkissä korvaamattomuuspostulaatti vakuuttaisi, että vain sadetanssi voi toteuttaa yhteisön kiinteyden ylläpitämisen funktion. Hempelin kanta oli, että korvaamattomuuspostulaatti on *varsin harvoin tosi* yhteiskuntatieteissä. Jotakin funktiota toteuttamaan löytyy lähes aina useita vaihtoehtoja.

Cohen antoi kirjassaan osittaisen vastauksen Hempelin esiin nostamaan ongelmaan (Cohen 1982b, 274–276). Cohen esittää kolme vasta-argumenttia sadetanssiesimerkin avulla. (i) Cohenin mukaan ei ole selvää, että jokin muu rituaali kuin sadetanssi voisi toteuttaa hopiyhteisön sosiaalisen kiinteyden ylläpitämisen funktion. Voi olla, että yhteisö ei tunne muita rituaaleja kuin sadetanssin. Tällöin korvaamattomuuspostulaatti olisi tarpeen. (ii) Jos kuitenkin on vaihtoehtoisia rituaaleja, niin sadetanssin esiintymistä ei enää voi selittää pelkästään dispositionaalisen tosiasian avulla. Cohen esittää, että tässä tapauksessa voitaisiin lisätä seurauslain etujäsenen ehtoja, kunnes saadaan riittävät ehdot takajäsenen dedusoimiselle. Cohen antaa seuraavan esimerkin modifioidusta sadetanssia koskevasta seurauslaista: Jos sadetanssi vahvistaisi yhteisön kiinteyttä ja se kuuluu yhteisön traditionaalsiin rituaaleihin, niin sadetanssi tanssitaan. Tapaus eroaa edellisestä siinä, että nyt empiirinen lisäehto on tehty eksplisiittiseksi. (iii) Jos evidenssi ei tue kumpaakaan edellä hahmoteltua vasta-argumenttia, voidaan luopua sadetanssin selittämisestä seurauslain avulla. Sen sijaan voidaan muodostaa yleisempi seurauslaki: Jos on niin, että rituaali lisäisi yhteisön kiinteyttä, niin rituaali suoritetaan.

Halfpenny ei pidä Cohenin vastausta Hempelin kritiikkiin onnistuneena. Vasta-argumentissa (i) Cohen tunnustaa, että dispositionaaliseen tosiasiaan perustuva selitys ei yksinään riitä, vaan tietyn empiirisen lisäehdon tulee olla voimassa. Vasta-argumentti (ii) puolestaan ei tavoita lainkaan Hempelin kritiikin ydintä. Cohen esittää, että ehtoja lisäämällä tuotetaan *riittävät* ehdot seurauslain takajäsenen johtamiselle. Tässä jää edelleen osoittamatta, että X (esim. sadetanssi) on *välttämätön* ehto funktion Y toteutumiselle, mitä korvaamattomuuden ehto juuri vaatii. Vasta-argumentti (iii) epäonnistuu siitä syystä, että Hempelin argumenttia voidaan soveltaa regressiivisesti. Miksi juuri rituaalin suorittaminen

toteuttaa funktion eikä esimerkiksi kollektiivinen työ tai sotaretki? (ks. Halfpenny 1983, 67–68.)

Mikään Cohenin kolmesta vasta-argumentista ei näytä ratkaisevan funktionaalisten vaihtoehtojen ongelmaa.

Dispositionaalisten tosiasioiden selittävyysongelma. Ruben (1981) ja Honderich (1982) ovat käsitelleet tätä ongelmaa hieman eri näkökulmista.

Ruben pitää Cohenin teoriaan implisiittisesti sisältyviä metafysisiä oletuksia kestäättöminä. Rubenin mukaan dispositionaalinen ominaisuus voi olla osa selitystä. Selitettäessä ikkunan särkymistä voidaan mainita lasin eräs dispositionaalinen ominaisuus: särkyvyys. Särkyvyyden käsite viittaa kuitenkin lasin eräisiin ei-dispositionaalisiin ominaisuuksiin, joista johtuu, että lasi särkyi, kun sitä lyödään kovalla esineellä. Dispositionaalinen tosiasia (joka viittaa ei-dispositionaalisiin ominaisuuksiin) voi olla selityksen osatekijä, mutta se ei voi olla syy. Vain tapahtumat ovat syitä. Dispositionaaliseen tosiasiaan täytyy aina liittyä jokin laukaiseva tai vaikuttava syy. Ikkunan särkymisen selitykseksi ei riitä lasin särkyvyys, koska ikkuna särkyi vain tietyn tapahtuman seurauksena. Cohenin mallissa laukaisevaa syytä ei mainita lainkaan. Ruben ei pidä mahdollisena, että dispositionaalinen ominaisuus voisi aiheuttaa laukaisevan tapahtuman tai olla sen esiintymisen riittävä ehtona. (Ruben 1981, 230–231.) Rubenin argumentin puutteena voi pitää sitä, että sen hyväksyminen edellyttää sitoutumista käsitykseen tapahtumista tiedon ensisijaisina objekteina, jota käsitystä eivät esimerkiksi kaikki tieteellisen realismin edustajat hyväksy (ks. esim. Harré 1972). Honderichin esittämä Cohenin teorian kritiikki on puolestaan riippumaton metafysisistä ja epistemologisista sitoumuksista.

Honderichin argumentti perustuu yksinkertaiselle selityksen käsitteen analyysille. Selityksen antaminen on Honderichin mukaan vastaamista kysymykseen, miksi jokin empiirinen lause on tosi. Lauseen totuutta koskevaan kysymykseen vastaamisessa olemme ensisijaisesti kiinnostuneita siitä, miksi lauseen ilmaisema asiantila vallitsee. Tosi lause q voidaan selittää toden lauseen p avulla. Lauseen q selittäminen lauseen p avulla tarkoittaa sitä, että lauseen q selitykseksi tarjotaan sitä, mistä p on tosi. Selitystä, jossa p ei viittaa mihinkään asiaan, ominaisuuteen, tapahtumaan, edellisten joukkoon tai järjestelmään, ei voi ottaa vakavasti. (Honderich 1982, 456–458.) Honderichin mukaan Cohenin funktionaalisissa selityksissä pelkkää mahdollisuutta tarjotaan selitykseksi. Hypoteettinen kausaalilaki (joka ilmaisee dispositionaalisen tosiasian) ei viittaa mihinkään asiaan, (ei-dispositionaaliseen) ominaisuuteen, tapahtumaan, näiden joukkoon tai systeemiin. Eräs mahdollisuus välttää ongelma olisi tulkita dispositionaalisen tosiasian käsite siten, että se viittaa johonkin mahdollisesti tuntemattomaan ei-dispositionaaliseen ominaisuuteen (ks. Ruben 1980, 230; Honderich 1982, 458). Cohen näyttää kuitenkin torjuvan tämän mahdollisuuden (joka itse asiassa asettaisi kyseenalaiseksi dispositionaalisten tosiasioiden selittävyysongelman teesin).

Cohenin eräs artikkeli valottaa hänen kantaansa dispositionaalisten tosiasioiden selittävyysongelmaan (ks. 1982a, 48–49). Cohen sanoo, että hän ei pidä

dispositionaalisia tosiasioita syinä, koska ominaisuuden eivät voi olla syitä. Jotkut ominaisuudet ovat kuitenkin *kausalisesti relevantteja*: niiden ansiosta jokin muu voi olla syynä. Jos kiven avulla rikotaan ikkuna, niin kivi rikkoo ikkunan, ei sen kovuus. Kovuus on kuitenkin kiven se ominaisuus, jonka ansiosta kiveä voi käyttää ikkunan rikkomiseen. Samoin dispositionaaliset tosiasiat voivat olla syyn kausalisesti relevantteja piirteitä. Cohen esittää seuraavat kaksi esimerkkiä. Henkilö haluaa pudottaa veteen jotain liukenevaa ja valitsee suolan. Suolan joutuminen veteen johtuu tässä tapauksessa sen dispositionaalisesta ominaisuudesta. Toisessa esimerkissä kuvitellaan kone, joka ratkaisee ilman kemiallista analyysia, onko jokin aine liukenevaa (esim. ottamalla näytteen aineesta ja kokeilemalla liukeneeko aine veteen), ja jos se on liukeneva, pudottaa sen veteen. Cohen korostaa, että näissä esimerkeissä dispositiota tarkastellaan abstrahoituna disposition (ei-dispositionaalisesta) perustasta (mas. 49).

Honderich on kommentoinut Cohenin esimerkkejä. Ensimmäisessä esimerkissä kausalisesti relevantti on ajatus, että eräs konditionaali pitää paikkansa (»jos suolaa pudotetaan veteen, se liukenee»). Toisessa esimerkissä kausalisesti relevantti on se ei-dispositionaalinen ominaisuus (esim. aineen kemiallinen koostumus), joka määrää koneen tekemän testin tuloksen. Kummassakaan esimerkissä dispositionaalinen tosiasia »abstrahoituna ei-dispositionaalisesta perustastaan» *ei ole* syyn kausalisesti relevantti piirre. (ks. Honderich 1982, 468–469.)

Näyttää siltä, että Cohen ei ole vakuuttavasti kyennyt puolustamaan dispositionaalisten tosiasioiden selittävyttä koskevaa teesiään.

Aitojen ja näennäisten funktionaalisten selitysten erottelun ongelma. Cohenin mukaan oli hyväksyttävää esittää funktionaalinen selitys ilman elaboraatiota. Tätä kantaa Cohen on puolustanut vetoamalla deduktiivis-nomologisen mallin mukaisiin kausaalsiin selityksiin, jotka ovat hyväksyttäviä aina, kun lakiväitteestä ja alkuehdoista voidaan johtaa lause, jonka mukaan selitettävä ilmiö esiintyy. Moitteeton Hempelin selitysmallin mukainen selitys vaatii lakiväitteeltä vain, että se on hyvin konfirmoitu. Meidän ei tarvitse välttämättömästi tietää, *miksi* tuo lakiväite pitää paikkansa.

Cohen ei ole ottanut huomioon sitä, että deduktiivis-nomologisen mallin asema kausaalisen selityksen »paradigmana» on problemaattinen. Kaikki mallin mukaiset selitysargumentit eivät ole selityksiä (Elster 1983, 20). (i) Deduktiivis-nomologisen selityksen lakiväitteessä ilmaistu säännönmukainen yhteys A:n ja B:n välillä voi olla kolmannen tekijän C aiheuttama. Tässä tapauksessa B:n selitys lakiväitteen ja A:n esiintymisen avulla on näennäinen. (ii) Lakiväite voi olla tosi, mutta B:n esiintyminen tarkasteltavana olevassa tapauksessa on jonkin toisen kuin A:n ja B:n yhteyden aiheuttavan kausaalisen mekanismin tuottama. Nämä kaksi ongelmaa koskevat myös Cohenin funktionaalisen selityksen teoriaa (mts., 66).

(i) Seurauslaki on hyvin konfirmoitu silloin, kun dispositionaalinen tosiasia ja selitettävä ilmiö korreloivat keskenään. Mikäli korrelaatio häviää, kun jokin kolmas muuttuja vakioidaan, on kysymyksessä joko ei-kausaalinen korrelaatio tai

kausallinen korrelaatio, jossa kolmas muuttuja on väliintulevana muuttujana. Elster väittää, että Cohenin teoria ei kykene erottelemaan kausaalisia ja ei-kausalisia korrelaatioita (1983, 68). Korrelaatioiden jatkotarkastelu edellyttää oletusten tekemistä dispositionaalisen tosiasian ja selitettävän ilmiön välisestä yhteydestä. Näiden oletusten tekeminen vastaa selityksen elaboroimista (Elster 1981, 755).⁵

(ii) Toisesta deduktiivis-nomologisen mallin ongelmasta funktionaalisessa selityksessä Elster antaa seuraavan esimerkin (1983, 67–68). Oletetaan, että pitää yleisesti paikkansa, että vallanpitäjien on indoktrinoitava kansalaisia, jotta kansalaiset pitäisivät valtaa legitimiinä. Indoktrinaation ja valtaa legitimoivan ideologian esiintymisen välillä on yhteys, joka voidaan ilmaista seurauslain muodossa. Valtaa legitimoivan ideologian esiintyminen voidaan nyt selittää funktionaalisesti. Saattaa kuitenkin olla, että jossakin erityistapauksessa vallanpitäjien ei tarvitse indoktrinoida kansalaisia siksi, että valtaa legitimoiva ideologia on syntynyt spontaanisti kansan keskuudessa. Valtaapitävien »funktionaalinen tarve» tekee legitimoivan ideologian välttämättömäksi, mutta *ei selitä* sitä.

Cohenin teesi funktionaalisten selitysten hyväksyttävyyden ehdoista näyttää Elsterin esittämien vasta-argumenttien valossa vaikeasti puolustettavalta.

Ovatko funktionaaliset selitykset deduktiivisia?

Jonkin selitettävän ilmiön (eksplanandumin) selittämiseen deduktiivis-nomologisen mallin avulla tarvitaan kaksi osatekijää. (i) Ensinnäkin tarvitaan lakiväite, joka ilmaisee jonkin olioluokan kaikkia jäseniä koskevan konditionaalilauseen (esim. »Kaikki korppi ovat mustia» eli »Jokaiseen olioon x pätee, että jos se on korppi, niin se on musta»). (ii) Toiseksi tarvitaan alkuehdot ilmaiseva lause, jossa yksilöidään tapaus, jossa lakiväitteen etujäsen on tosi (esim. »Kalle on korppi»). Ei ole kuitenkaan selvää, että funktionaalista selitysmallia käyttävällä olisi käytössään kumpaakaan osatekijää.

(i) Seurauslaissa ei ole mitään sellaista sanaa tai ilmaisua, josta heti kävisi ilmi, että seurauslaki koskee jonkin ilmiöiden luokan kaikkia jäseniä. Edellä esitetystä seurauslain formaalisessa muotoilussa ei ole lainkaan universaalikvanttoria, joka on välttämätön esitettäessä formaalisesti lakiväitteitä⁶. On kuitenkin luontevaa ajatella, että seurauslaki on universaali. Se, mitä seurauslaissa sanotaan, koskee *kaikkia tietyn tyyppisiä järjestelmiä* (esim. sadetanssi-esimerkissä kaikkia oleellisesti samanlaisia yhteisöjä). Tätä ei kuitenkaan sanota selvästi julki Cohenin muotoilussa. Jos esittämäni tulkinta on oikea, on Cohenin seurauslain muotoilu epätäydellinen.

(ii) On ongelmallista, yksilöikö alkuehdot seurausselityksessä ilmaiseva lause *mitään* tapausta, jossa seurauslain etujäsen olisi tosi. Cohen yrittää välttää ongelman käyttämällä alkuehdoissa ja eksplanandum-lauseessa aikavariaabelien (t_1 jne.) sijasta partikulaarisia ajankohtia tarkoittavia merkintöjä (t' jne.). Tämä tuskin riittää ratkaisuksi ongelmaan, koska *tapahtumia* partikulaarisina ajankohdina ei ole yksilöity. Vaikeus johtuu ehkä suurimmalta osin siitä, että dispositio-

naalisen tosiasian ilmaiseva hypoteettinen kausaalilaki ei periaatteessa ole tosiasiaa ilmaiseva lause vaan *kontrafaktuaalinen konditionaali* (esim. »Jos Kalevi Sorsa olisi leijona, niin hänellä olisi häntä»).

Edellä mainitut ongelmat näyttävät osoittavan, että seurausselityksen selittävyyttä ei voida valaista ainakaan deduktiivis-nomologisen mallin avulla. Cohen ei tosin ole lujasti sitoutunut puolustamaan deduktiivis-nomologista mallia, joten hän voi pitää kiinni seurausselityksen selittävydestä ja hylätä deduktiivis-nomologisen mallin seurausselityksen eksplikaationa.

* * *

Cohenin funktionaalisen selityksen teoria osoittautui varsin ongelmalliseksi. Merkitsevätkö Cohenin teorian ongelmat vakavia vaikeuksia historialliselle materialismille tieteellisenä teoriana? Vastaus riippuu siitä, mitä käsitteellä »historiallinen materialismi» tarkoitetaan. Cohenin edustama »teknologinen» historiallisen materialismin tulkinta saattaa olla vaikeuksissa, mikäli Cohenin funktionaalisen selityksen teorian puutteita ei voida korjata. Teknologinen tulkinta *vaatii* tuotantovoimien ja -suhteiden, perustan ja päällysrakenteen välisten suhteiden funktionaalista tulkintaa siksi, että suoraviivainen kausaalinen tulkinta on empiirisesti kestävä. Tavanomainen »dialektinen» ratkaisu, jonka mukaan kysymys on molemminpuolisista vaikutussuhteista, on liian epäselvä voidakseen olla selittävä.

VIIITTEET:

¹ Joskus puhutaan *funktionalistisesta* selityksestä (ks. esim. Elster 1978). Tämä muoto korostaa tarpeettomasti selitysmallin liittymistä funktionalismiin substantiaalisena yhteiskuntateoriana. Lisäksi: emme puhu myöskään kausalistisesta tai intentionalistisesta selityksestä.

² Käsitelen tässä kirjoituksessa vain paria Cohenin kirjan lukua. Teos sisältää paljon muitakin kiinnostavaa.

³ Sivunumerot viittaavat Cohenin kirjan kolmanteen painokseen, joka ilmestyi vuonna 1982.

⁴ Selittävyydellä tarkoitan kapasiteettia vastata miksi-kysymykseen: miksi on niin, että p (jossa p on empiirisen tosiasian ilmaiseva lause).

⁵ Tuoreessa kirjassaan Elster esittää tämän argumentin hieman yleisemmässä muodossa (ks. 1983, 66–67). Esitykseni seuraa kuitenkin Elsterin aiempaa artikkelia (1981). Cohenin eräs artikkeli sisältää osittaisen vastauksen Elsterin kritiikkiin (ks. Cohen 1982a, 52–53).

⁶ Seurauslaissa *ominaisuuksille* on kyllä universaalikvanttori (ks. Cohen 1982b, 261). Kriittiset huomautukset, jotka esitän seurauslain muotoilua kohtaan, koskevat siis vain seurauslakia *tapahtumille*.

LÄHTEET:

Cohen, G. A.: Functional Explanation: Reply to Elster. *Political Studies* 28 (1980): 1, 129–135.

Cohen, G. A.: Functional Explanation, Consequence Explanation, and Marxism. *Inquiry* 25 (1982a): 1, 27–56.

- Cohen, G. A.: *Karl Marx's Theory of History: A Defence*, Oxford University Press, Hong Kong 1982b (1978).
- Elster, Jon: *Logic and Society*, Wiley, Bath 1978.
- Elster, Jon: *Ulysses and the Sirens*, Cambridge University Press, Cambridge 1979.
- Elster, Jon: Un marxisme anglais. *Annales* 36 (1981): 5, 745–757.
- Elster, Jon: Marxism, Functionalism, and Game Theory. *Theory and Society* 11 (1982): 4, 453–482.
- Elster, Jon: *Explaining Technical Change*, Cambridge University Press – Universitetsforlaget, Drammen 1983.
- Giddens, Anthony: *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*, Macmillan, Trowbridge and Esher 1979.
- Giddens, Anthony: *A Contemporary Critique of Historical Materialism, vol. 1: Power, Property and the State*, Macmillan, Guilford, London, Oxford, Worcester 1981.
- Halfpenny, Peter: A Refutation of Historical Materialism? *Social Science Information* 22 (1983): 1, 61–87.
- Harré, R.: *The Principles of Scientific Thinking*, Macmillan, Old Woking 1972 (1970).
- Honderich, Ted: Against Teleological Materialism. *Inquiry* 25 (1982): 451–469.
- Jessop, Bob: *The Capitalist State: Marxist Theories and Methods*, Martin Robertson, Oxford 1982.
- Ruben, David-Hillel: Review Article: Cohen, Marx and the Primacy Thesis. *British Journal of Political Science* 11 (1981): 2, 227–234.
- Urry, John: *The Anatomy of Capitalist Societies*, Macmillan, Hong Kong 1983 (1981).